

AKO SA V OBRÁZKOVÝCH KNIŽKÁCH 20. STOROČIA ZNÁZORŇOVALA IDENTITA DIEŤAŤA AFROAMERICKÉHO PÔVODU (ILUSTROVANÁ PREZENTÁCIA)

V Spojených štátoch, v tzv. veľkom americkom taviacom hrnci, existuje veľa identít. Ľudia sa začleňujú a vyhlasujú za súčasť svojej identity svoju vlasť alebo domov svojich predkov, ako napríklad írski Američania, talianski Američania alebo Afroameričania. Zatiaľ čo sa väčšina európskych prisťahovalcov „pohodne asimilovala do hlavného kultúrneho prúdu“, Afroameričania sa tak ľahko neasimilovali, pretože sú okamžite rozpoznaní a odlišení farbou pleti. Boli dlho „rozpoltení medzi túžbou zachovať si rasovú hrdosť a medzi túžbou asimilovať svoju černošskú identitu“ do ideálu kaukazskej (europoidnej belošskej) rasy. V americkej histórii bije najviac do očí zavedenie afroamerického otroctva so svojimi dôsledkami, „je to v jadre našej kultúrnej skúsenosti“.

Afroameričania prešli epickou výpravou od bodu, kedy boli predávaní ako otroci, po bod, že sú životne dôležitou súčasťou štruktúry americkej spoločnosti, pričom sa v dnešných detských knihách kladie silnejší a zdravší dôraz na zobrazenie mnohonárodnej spoločnosti.

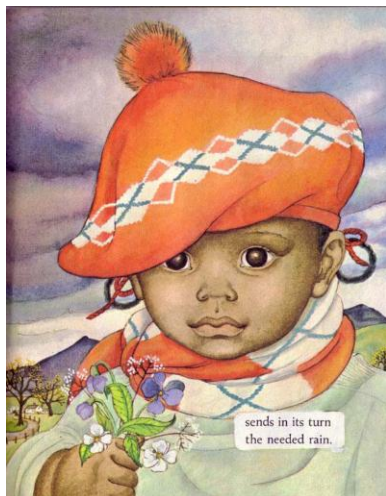
Neexistuje vhodnejší čas na rozvíjanie pozitívneho obrazu seba samého ako v detstve, lebo „sebavedomie maloletého dieťaťa z minoritnej rasy je závislé od pozitívnej rasovej identity“. Každý obrázok, ktorý dieťa uvidí, „prispieva k hodnotovému systému mladistvých“, a každý obrázok ovplyvňuje dieťa v uvedomení, kto je a kde sa vo svete nachádza. Deti, ktoré vyrastajú v mnohonárodnom prostredí, začínajú spochybňovať svoju rasovú identitu približne v troch alebo štyroch rokoch. Obrázkové knihy bez stereotypov významne pomáhajú dieťaťu pochopiť mnohonárodný svet a vytvoriť si k nemu kladný postoj.

Príliš dlho, už „či nepozornosťou alebo cielene, vydavateľský priemysel prispel k tomu, aby v literárnom kánone pre deti prevažne dominovala kaukazská enkláva“, lebo, žiaľ, ilustrácie o Afroameričanoch v detských knihách neboli vždy pozitívne.

V prvotných príkladoch detských kníh ako napríklad **Little Black Sambo** boli černosi často zobrazovaní ako minstreli alebo tzv. „strašiaci“ (obr.1), pričom ich mená mali tendenciu byť hanlivé voči ľuďom s odlišnou farbou pleti.

Obr. 1: Helen Bannerman, *Little Black Sambo*, 1899.

Obr. 2: Eloise Wilkin, 1956
My Little Golden Book About God

Obr. 3: Ezra Jack Keats, *The Snowy Day*, 1962.

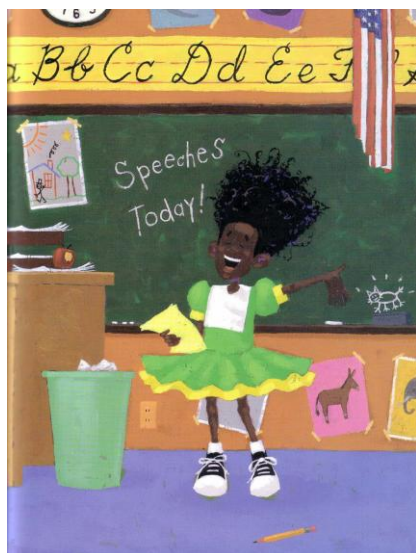
Koncom 50. rokov 20. storočia sa začali v obchodoch a knižniciach objavovať knihy, v ktorých boli postavy z menšín, avšak stále ich písali, ilustrovali, editovali a publikovali belosi. Jazyk bol starostlivo zvolený, aby sa zabránilo akýmkoľvek urážkam voči menšinám. V 60. rokoch vidíme skutočné príklady, ktoré boli ovplyvnené priamym dôsledkom prijatia Zákona o občianskych právach z roku 1964. Ilustrácie začali autenticky zobrazovať mnohonárodné spoločnosti. (obr. 3)

A napokon, v 90. rokoch 20. storočia sa černosi začali objavovať v ilustráciách detských kníh ako uvedomelí a hrdí ľudia, ktorí používali hovorový dialekt v písomných textoch. (obr. 4)

Otroci a Pickaninnies (černoškovia)

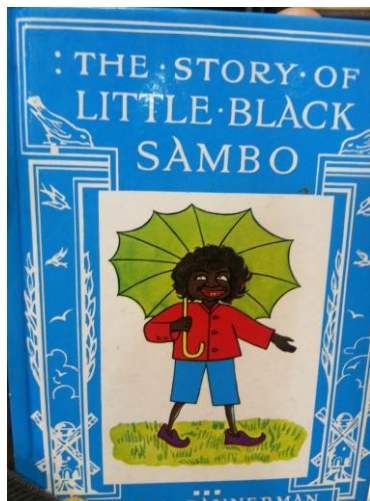
Hoci bolo obchodovanie s otrokmi a vlastníctvo otrokov v roku 1863 zakázané, zdeformované predstavy o deťoch, ktoré sú polonahé a jedia melón, o mamkách s vyvalenými očami a o submisívnych starších ujoch pokračovali. Po dobu takmer sto rokov predstavovali „odvážni pickaninnies“ jediné obrázky černošských detí.

Vezmime si napríklad príbeh *The Story of Little Black Sambo* (1899), ktorý napísala a ilustrovala Škótko žijúca v Indii, Helen Bannerman.

Obr. 4: Joe Cepeda, *Nappy Hair*, 1997.

Je to príbeh o malom černošskom chlapcovi, (obr. 5), ktorému tigre v džungli zoberú jeho fantazijné oblečenie, pričom si oblečenie vezme naspäť, kým sa tigre dohadujú, na kom to oblečenie lepšie vyzerá. Hlavný hrdina je Sambo, a v súčasnosti sa toto meno považuje za rasovú nadávku. V príbehu vystupujú Sambovi rodičia, mama „Black Mumbo“ a otec „Black Jumbo“.

Obr. 5, 6.: Helen Bannerman, *Little Black Sambo*, 1899.

Mumbo je zobrazená ako zavalitá „mamka“, ktorá drží panvicu, (čo predstavuje domáce povinnosti), a ktorá má šatkou prikrýté nepoddajné vlasy. Mumbo aj Jumbo chodia bosí a nosia výstredné oblečenie, ktoré sa spolu nehodí (obr. 6). Zobrazovanie ľudí bez obuvi a v nevhodne skombinovaných, lacných odevoch „posilňuje obmedzený rozsah sociálnych a politických možností pre černochoch“. Hoci ich vzhľad navádza čitateľov k tomu, že veria, že Mumbo a Jumbo sú rodičmi obmedzených prostriedkov, prejavujú svoju pýchu cez svoje dieťa tým, že ho parádne obliekajú. Sambo dostane od otca dáždňík (pravdepodobne „slnečník“) a topánky. V 19. storočí by bol slnečník a topánky považované za znaky bohatstva. Sambo je veľmi bystrý a ochotne ponúka svoje najlepšie oblečenie ako výmenu za svoj život.

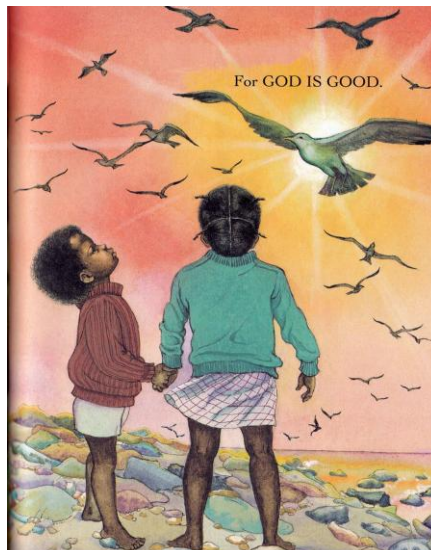
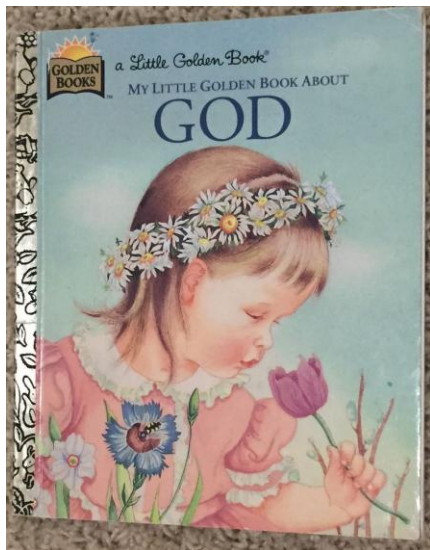
Je dôležité vedieť, že hoci táto kniha pochádza z Indie, len čo bola v Amerike publikovaná, postavy boli interpretované ako černošské a ilustrácie, ktoré sprevádzajú text, sú menej než lichotivé pre ľudí tmavej rasy. Sambo, Mumbo a Jumbo sú zobrazení v posmešnom „strašiakovskom“ alebo minstrelovom štýle s veľmi tmavou kožou, veľkými bielymi očami a obrovskými červenými, usmievajúcimi sa ústami. Helen Bannerman pôvodne napísala tento príbeh pre svoje dcéry. Nebola školenou ilustrátorkou, čo dokazujú vágne zobrazenia ľudskej postavy a zvláštne zobrazených tigrov. (obr. 7) Hoci v 19. storočí by malo byť bežné, aby sa dáma do určitej miery vzdelávala v kreslení ako vo vznešenej cnosti.

Obrázok 7: Helen Bannerman, *Little Black Sambo*, 1899.

Či už zámerne alebo nie, tieto ilustrácie posilňujú negatívne stereotypy v zobrazení černochoch a slabá farebná tlač ešte umocňuje neatraktivnosť umenia.

Boh pre černošské deti

V Amerike bola na štátnych školách v roku 1954 rasová segregácia zakázaná. O rok neskôr bola černošská žena Rosa Parks zatknutá za to, že odmietla uvoľniť svoje miesto belochovi v mestskom autobuse. Následne sa začal bojkot autobusovej dopravy v Montgomery v štáte Alabama. Tieto udalosti priliali olej do ohňa pre Afroamerické hnutie za občianske práva, čo bolo brutálnym a desivým obdobím v histórii. Ľudia, ktorí bojovali za afroamerické práva, neboli považovaní za nič iné ako za revolucionárov.

Obr. 8, 9: Eloise Wilkin, *My Little Golden Book About God*, 1956

Kniha *My Little Golden Book About God* (Moja malá zlatá knižka o Bohu) bola pôvodne publikovaná v roku 1956 a zrevidovaná o niekoľko rokov neskôr, pričom je prekvapivo mnohonárodnostná (obr. 8). Námet knihy je veľmi konzervatívny. Zobrazuje len deti, ktoré zažívajú Boha cez prírodu a lásku v rodine. Ilustrátorkou tohto diela je Eloise Wilkin. Jej kariéra ilustrátorky detských kníh trvala takmer 50 rokov a dvakrát vyhrala cenu Detskej knihy roka, ktorú udelila Americká študijná asociácia pre deti. Má sklon zachytávať v knihe idylické zobrazenia roztomilých batoliat. Je zaujímavé, že sa Eloise Wilkin zúčastnila pochodu Martina Luthera Kinga mladšieho za občianske práva.

V nasledujúcej rozšírenej publikácii tejto knihy sú v knihe zobrazené černošské deti (obr. 9). Na pláži sa objavuje brat so sestrou, pozerajú sa na čajky, a v texte sa uvádza: „Lebo Boh je DOBRÝ.“ Deti sú bosé a hoci sa to často interpretuje ako znak chudoby, tieto deti sú na pláži, kde by bolo prijateľné byť bez topánok. Deti sú pekne oblečené a držia sa za ruky, čo symbolizuje rodinnú lásku. Dievčatko stojí odhodlane a chlapec sa pozerá zvedavo dohora. Jediným negatívnym stereotypom, ktorý kritici označili, je účes dievčaťa. Má malé vrkoče v štýle „pickaninny“. Pojem „pickaninny“ vznikol na amerického juhu, keď migrujúci pracovníci čakali, či majiteľ plantáže

bude môcť ponúknuť sezónnu prácu. Namiesto toho, aby čakali v rade, z ktorého si ich mal vybrať, pracovníci sa pýtali tých, ktorí stáli vpredu „Are you picking any“ (Pozbierate nejakú?), čím mysleli: „Je nejaká bavlna, ktorá treba pozbierať?“. Skomolenou či neartikulovanou výslovnosťou sa zaviedlo ustálenie výrazu „pickaninny“.

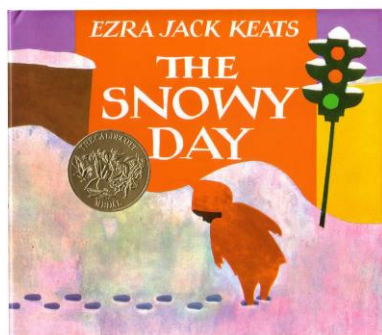
O niekoľko strán ďalej je iná malá černoška, ktorú vidno od ramien vyššie na zábere, ako Boh posiela dážď, aby rástli rastliny. Farbu pleti a črty má tmavej farby, ale nemá ich ani nadmerne zdôraznené, ani zosmiešnené či nepríťažlivé. Dieťa sa pozerá na čitateľa privetivo.

Černošské deti sú podľa Eloise Wilkin zobrazované prevažne citlivo, úprimne a dôstojne. Je pre ňu typické, že všetky deti sú zobrazované idealisticky s vážnymi výrazmi a veľkými, smutnými očami. Sú maľované prevažne vodovými farbami, pričom v tých častiach, ktoré sú výraznejšie a detailnejšie, je použitý gvaš a farbičky. Hoci sú tam zobrazované len tri černošské deti, prejavujú sa ako deti milujúceho Boha a ako neoddeliteľná súčasť spoločnosti.

Černošské deti v snehu

60. roky 20. storočia boli revolučným obdobím pre americké dejiny. Vláda prijala Zákon o občianskych právach, integrovali sa školy a univerzity a zastarané názory o rasách boli spochybňované. Postavy predstavujúce rôzne rasy boli v detských knihách ešte stále výnimkou, ale Ezra Jack Keats sa rozhodol „zmeniť svoj život“ a pracovať „na knihe, kde je hrdinom černošské dieťa“. Keats vytvoril Amerike prvú obrázkovú knihu storočia s černošským chlapcom ako hlavnou postavou, čím prekročil sociálne hranice v nestálych časoch.

Pôvodne sa volal Jacob Ezra Katz. Bol synom poľských imigrantov a vyrastal v nájomnom byte v New Yorku v období Veľkej hospodárskej krízy. Meno si zmenil hneď po Druhej svetovej vojne, aby sa vyhol diskriminácii a predsudkom. Kniha *The Snowy Day* (Snežný deň), ktorú Keats napísal a ilustroval, vyšla v roku 1962 a v nasledujúcom roku získala Caldecottovu medailu (obr. 10). Je to bezpochyby tá najznámejšia a najoceňovanejšia kniha v Amerike, v ktorej je hrdinom černošský chlapec. Príbeh je jednoduchý. Opisuje celý Petrov deň, ktorý po tom čo sa zobudí, zistí, že „padal sneh celú noc“. Keats cez tento príbeh vyjadruje „radosť malého chlapca, že žije v takýto deň“. Peter je vykreslený ako zvedavý, predčasne vyspelý a teplo oblečený malý chlapec.

Obrázok 10: Ezra Jack Keats, *The Snowy Day*, 1962.

Keats sa odklonil od zaužívaných nástrojov a vyhotovil ilustrácie tejto knihy pomocou kombinácie koláže, techník maľovania a farbičiek, pričom kolážovými prvkami zaviedol precedens. Keďže ilustrácie sú vcelku zjednodušené, na niektorých ilustráciách nie je možné identifikovať črty tmavej rasy. Avšak Peter je zobrazený autenticky s tmavo hnedou pokožkou, vztýčeným nosom a krátkymi pristrihnutými čiernymi vlasmi.

K negatívne stereotypu o fyzickom zobrazení černošských matiek prispelo stvárnenie Petrovej mamy. (obr. 11) Jej tvár nie je znázornená, ale je to zavalitá žena, ktorá nosí svetlo žlté kárované domáce oblečenie vyrobené z nepremokavej látky. Namiesto toho, aby sme hľadali nevhodné vlastnosti Petrovej mamy, môžeme ju považovať za typickú matku s akoukoľvek farbou pleti. Je v strednom veku, láskyplne zoblieka synove mokré ponožky, pozorne počúva jeho zážitky z celého dňa a potom na neho dáva pozor, kým sa pred spaním okúpe. (obr. 3) Kritici tiež poukázali na to, že Peter dostatočne nepozná vlastnosti snehu, čo prisúdili negatívne stereotypu (obr. 12). Mohli by sme však uviesť, že Peter je jednoducho len obyčajným mladým a nevinným dieťaťom.

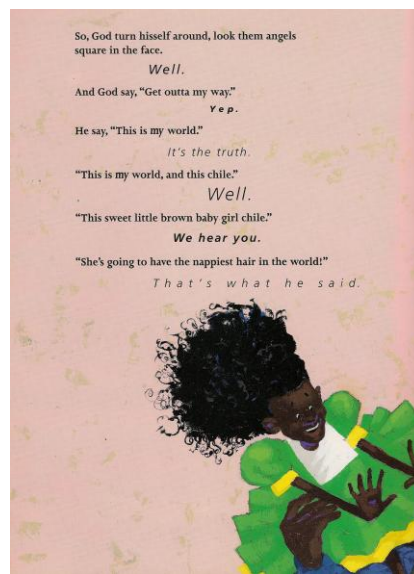
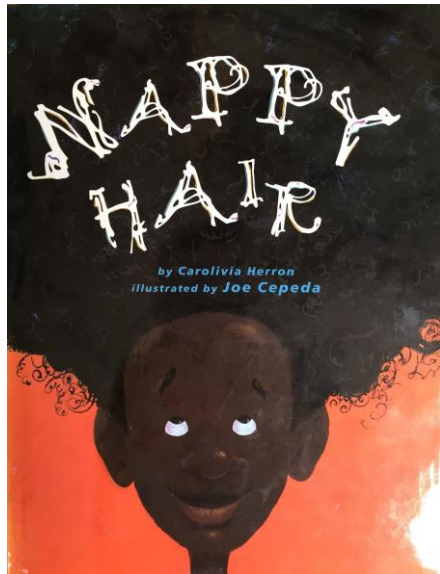
Pri vytvorení postavy Petra bol Keats inšpirovaný tým, že videl malého černošského chlapca z vidieckeho štátu Georgia v časopise *Life* (obr. 13) vydanom v roku 1940. Postava Petra vystupovala v ďalších šiestich knihách, ktoré už však neboli také známe. Kniha *The Snowy Day*, ktorá bola publikovaná rok predtým, ako prezident John F. Kennedy poslal vojakov do Alabamy s cieľom zabezpečiť mierovú desegregáciu škôl a len dva roky pred schválením Zákona o občianskych právach z roku 1964. Patrí ku kľúčovým a veľkolepým knihám vo svete mnohonárodných kníh pre deti.

Od vlasti až po „hood“ (susedstvo)

Stalo sa to 28. augusta 1963, keď Martin Luther King mladší predniesol svoj prejav *I Have a Dream* (Mám sen) vo Washingtone D.C. a krátko potom sa anglický pojem „Negro“ (neger) prestal používať, pretože „Black“ (černoch) bol považovaný za asertívnejší. Zákon o občianskych právach a jeho následné schválenie znamenal, že Afroameričania vstúpili do 70. rokov 20. storočia do „sociálnej, politickej a ekonomickej oblasti s novoobjavenou istotou“. V tom čase citlivosť na vplyv stereotypných zobrazovaní Afroameričanov dosiahla špičku. Autori a ilustrátori sa zaoberali zobrazeniami a námetmi „domova“, „vlasti“ a nastávajúcím obdobím černošských Američanov. Koncom 80. a 90. rokov 20. storočia však autori a ilustrátori skončili s nostalgiou a začali sa sústrediť na moderný a ľahší pohľad na „the 'hood“ (susedstvo) a černošskú solidaritu.

Len málo vecí podnieti viac hnevu, vášne a solidarity medzi ženami než status ich vlasov. Obzvlášť afroamerické ženy boli touto znepokojujúcou otázkou sužované. Zatiaľ čo veľa černochoch by sa len pousmialo nad myšlienku, že účes „by mohol pohnúť s ľuďmi rovnako ako politické vzbury oslobodili v minulosti utláčané národy, iní verili, že revolúcia začala takýmito

metamorfózami samého seba“. V minulom storočí boli „mammies“ oslobodené od šatiek, ktorými si zakrývali vlasy a „pickaninnies“ si rozpustili svoje vrkôčky. Afro účes 60. rokov a módné vrkoče 90. rokov 20. storočia sú uvádzané ako príklady černošských žien, ktoré kolektívne odmietajú belošké štandardy krásy. Práve vďaka tomuto odmietnutiu prispôbiť sa beloškému ideálu atraktívnosti, černošské ženy prijali svoje vlastné jedinečné črty.

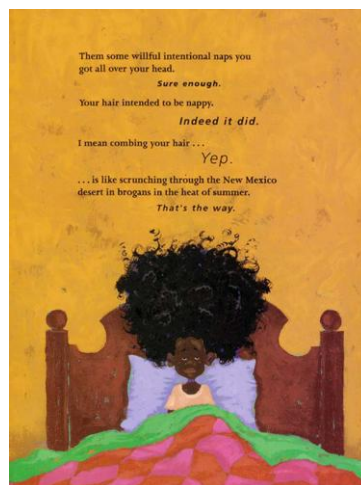
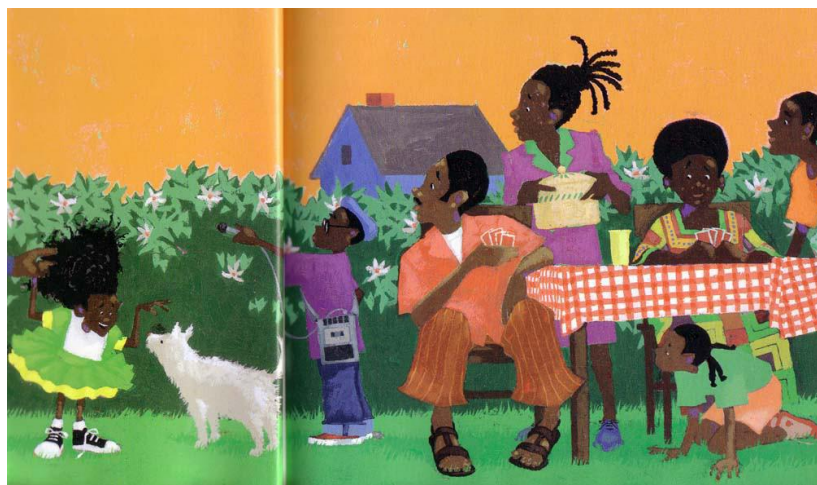
Obr. 14, 15: Joe Cepeda, *Nappy Hair*, 1997.

Kniha s názvom *Nappy Hair* (Kučeravé vlasy) bola kedysi považovaná za urážku rasy, a preto bola na štátnych školách a v knižniciach zakázaná (obr. 14). Anglický pojem „nappy“ vznikol, keď ešte otroci stále zbierali bavlnu ďaleko na juhu a chumáčovitá bavlna sa zachytávala do „nap“, čiže do prameňov vlasov a do štruktúry vlasov.

Tento príbeh odráža tradičnú afroamerickú duchovnú tzv. „výzvu a odpoveď“ (obr. 15). Je to typické rozprávanie príbehu cez spievanú pieseň, čo bolo zakorenené v černošskom náboženstve, ktoré bolo pred Americkou občianskou vojnou, a ktoré zostáva podľa významného historika umenia Richarda J. Powella „najoriginálnejším a najkrajším vyjadrením ľudského života a túžby, ktoré sa narodilo na americkej pôde“.

Autorka Carolivia Herron je vedkyňa v oblasti afroamerického judaizmu a bola v čase písania tejto knihy odbornou asistentkou angličtiny na Kalifornskej štátnej univerzite. Kniha *Nappy Hair* je radostnou oslavou černošskej identity. Príbeh začína tým, ako si strýko na rodinnom pikniku uťahuje zo svojej malej neterky Brendy, ktorá je „zlatunké malé hnedé dievčatko“, a má „najkučeravejšie vlasy na svete“, pretože „sám Boh chcel mať na tvári zeme aj kučeravé vlasy“. Akonáhle sa učitelia a knihovníci dostali za titulnú stranu, zistili, že príbeh „jednej ruže medzi tisíckami trnia“ úžasne pozitívne potvrdzoval jedinečné tmavé črty, a tým bol zákaz knihy zrušený.

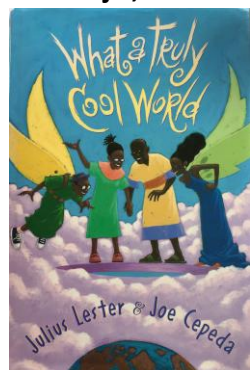
Joe Cepeda, víťaz ocenenia ilustrátorov latinskoamerického dedičstva, vytvoril ilustrácie, ktoré sú jasné, živé a plné žoviálnych emócií. Cepedova práca nevyžaruje len zanietеныmi vrstvami farby, ale je plná aj autentického sentimentu. Rozprávač, strýko Mordecai, je znázornený ako starší, šedo vlasý muž s palicou. Na pikniku sú zachytené viaceré generácie: rôzne tety, mužskí príbuzní a bratanci v rôznorodých odevoch a s rozličnými typmi účesov, vrátane dredov, spletených vrkočov a afro účesov. (obr. 16) Zaujímavé je, že majú autenticky zachytené odlišné odtiene farby pleti, čo bolo na tú dobu nezvyčajné na zobrazenie.

Obr.16, 17 : Joe Cepeda, *Nappy Hair*, 1997

Na začiatku knihy, keď strýko obviňuje Brendine vlasy, že ich má „dobrovoľne, úmyselné strapaté“, Brenda je vykreslená v momente, keď sa zobudila, ale je ešte stále ospalá, a obrovské chumáče vlasov jej odstavajú z hlavy (obr. 17). Zdá sa, že ju to vôbec nepotešilo. Neskôr však, akonáhle sa zvyšok rodiny pridá k zvolaniu a odpovedi, a narastá nadšenie a hrdosť na to, že má práve tento typ vlasov, Brenda je zobrazená v škole ako hovorí pred svojou triedou (obr. 4). Na tomto obr. sú jej vlasy len mierne skrotené, ale v jej výraze vidno hrdosť, istotu, dokonca radosť. Hlavu má zaklonenú, usmieva sa ako hovorí, a značne gestikuluje. Vidno americkú vlajku, ktorá symbolizuje zosúladenie jej „two-ness (dvoch identít), t.j. je Američanka a je černoška“.

Úžasnejší, farebnejší svet

Identita neznamená len „kto sme“ alebo „odkiaľ sme“. Identita zahŕňa aj „kým sa stávame“, „ako sme zastúpení“ a „ako vidíme sami seba“. Knihu *What a Truly Cool World!* (Aký skutočne úžasný svet!) napísal Julius Lester a ilustroval opäť Joe Cepeda. Je vynikajúcim príkladom toho, čím sa černošská identita stáva. (obr. 18) Kniha bola publikovaná v roku 1999. Hlavná postava je Shaniqua, ktorej meno má africký pôvod a znamená „Boh je milostivý“. Shaniqua je „anjel, ktorý má na starosti záležitosti všetkých naokolo“ a pomáha Bohu vyzdobiť Zem. Text je napísaný v južnom černošskom dialekte, čo mu dodáva čaro. Ilustrácie sú opäť jasné, výrazné a veselé. V jednej časti sa všetci nebeskí anjeli stretnú s piknikovými košíkmi, aby sa pozerali, ako Boh stvorí hudbu. (obr. 19) Anjeli sa líšia vekom, veľkosťou, sfarbením a

etnickým pôvodom. Keď Boh skončí so stvorením sveta, Shaniqua mu dáva kompliment tým, že povie: „Pokračuj so svojou zlou časťou osoby, Bože!“, čo je vyjadrenie typické pre južné mladické nárečie.

Obr. 19, 20: Joe Cepeda, *What a Truly Cool World!*, 1999

Práve na tomto obrázku (obr. 20) sa ukáže myšlienka identity černochoch v plnosti, keďže v tejto knihe je Boh zobrazovaný ako černoch. Boh - černoch je zobrazovaný autenticky a dôstojne, no aj so štipkou humoru. Maloletí čitatelia teraz môžu vidieť svoje vlastné tváre, ktoré sa odrážajú, áno, v Božej tvári.

V detských knihách 20. storočia bol afroamerický ľud vykresľovaný najprv ako ľud, čo uctieva Boha (napr. v knihe *My Little Golden Book About God*), až po bod, kedy je vykreslený, že Boha reprezentuje (napr. v knihe *What a Truly Cool World!*). Dôraz sa zmenil z homogénnych, beloškých postáv, na etnicky rôznorodé, mnohonárodné obsadenie postáv, kde zohrávajú afroameričania hlavnú úlohu. Detské knihy z posledných rokov zobrazujú väčšiu rozmanitosť rás, viac odtieňov pleti, mnoho vlasových štýlov a spájanie černošských a belošských rodín. Koncept dovtedy skreslených „pojmov o tom, čo bolo krásne, vhodné, povznášajúce alebo autenticky černošské“ sa zmenil, a teraz sa odráža pozitívne a vynaliezavo v ilustráciách, témach a jazyku detských kníh. Je to iba jeden krok správnym smerom k rozmanitosti v detskej literatúre. Dúfajme, že ďalšie kroky budú nasledovať.